

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۳۲۸ - ۳۰۷

تبیین عقلی کیفیت تأثیر فراطبیعی افعال انسان در جامعه

علی قدردان قراملکی^۱

چکیده

با بررسی متون دینی، مشاهده می‌شود که در برخی از آن‌ها آثار و نتایج اجتماعی ناشی از افعال انسان‌ها ذکر شده است. این ارتباطات، به ویژه در نخستین نگاه و با استناد به قوانین علوم تجربی، ممکن است به وضوح قابل تبیین نباشد. به عنوان نمونه، در این متون به ارتباط میان دعا و گشایش‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی اشاره شده است. با توجه به تأکید دین بر عقلانیت و اصول علیت در کائنات و عدم تبیین ارتباط طبیعی میان این افعال و آثار آن‌ها، ارتباطی غیرطبیعی و فرامادی میان برخی از افعال انسان و آثار اجتماعی حاصل از آن‌ها مشخص می‌شود. در این راستا، این پژوهش در صدد تبیین معقولیتی میان افعال انسانی و جامعه است که به طور معمول نامرتب تصور می‌گردند و همچنین به تشریح نمونه‌هایی از این افعال که در متون دینی به تأثیرشان در جامعه اشاره شده، می‌پردازد. برای دستیابی به اهداف ذکر شده، نویسنده با جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و استفاده از تحلیل‌های عقلانی، مقایسه‌ای و انتقادی به بررسی و تفصیل مسأله پرداخته است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که افعال نیک و خیر انسان‌ها از سه طریق «تکامل نفس»، «تأثیر صورت باطنی» و «اراده الهی بر پاداش» به شکل فراطبیعی تأثیرات مثبتی در جامعه دارند. در مقابل، افعال شر و معصیت نیز از طریق «تنزل درجات نفسانی»، «تأثیر صورت باطنی» و «اراده الهی بر عقوبت» به بروز آثار نامطلوب در جامعه می‌انجامند.

واژگان کلیدی

تأثیر افعال خیر و شر، تأثیر فراطبیعی، تأثیر در جامعه، نقش فعل فردی و جمعی.

۱. استادیار دانشکده الهیات دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

طرح مسأله

تأثیر هر فعل در چارچوب مشخص و نظام علیت، بنیادی از اصول جهان و نظام‌های آن محسوب می‌شود؛ با این حال، با مراجعه به آیات و روایات متعددی، به وضوح می‌توان دریافت که برخی از افعال انسان آثار غیرعادی و به ظاهر نامعقول یا غیرقابل درکی را به همراه دارند. به عنوان مثال، دعا به عنوان عاملی برای موفقیت جامعه و ارتکاب گناهان به عنوان عاملی برای نزول بلا یا معرفی شده است. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۲۶۹ و ۵۲۹-۵۳۰) از آنجایی که دین بر عقلانیت و نظام سبب و مسببی تأکید دارد و این دسته از متون دینی در ظاهر با اصل علیت و قوانین طبیعی در تضاد به نظر می‌رسند، بنابراین نیازمند تبیین و تحلیل دقیق‌تری هستند تا روشن شود که این تعارض ظاهری و بدوی است. گزاره‌های مرتبط با تأثیر افعال انسان در جامعه، باید در چارچوب بُعد فرامادی و غیرطبیعی افعال و تأثیر علل غیبی و فراطبیعی مورد بررسی قرار گیرند. عدم دسترسی علوم تجربی و طبیعی به این ابعاد و علل معنوی و غیبی، ناشی از نقص و محدودیت این دانش‌ها و نه ناشی از فقدان ارتباط میان افعال انسان و آثار ذکر شده در متون دینی است.

پیشینه تحقیق

تحقیق حاضر به مسأله تأثیرات فراطبیعی رفتارهای انسانی در جامعه پرداخته و به بررسی آن می‌پردازد. از بررسی متون و آثار سایر اندیشمندان و پژوهشگران چنین برمی‌آید که به‌طور خاص، کتاب یا مقاله‌ای که به‌طور مستقل به این موضوع بپردازد، موجود نیست و این مطالعه نخستین باری است که به این مسأله مهم می‌پردازد.

شایان ذکر است که مسأله علل ماورای طبیعی از دیرباز مورد تأیید و پذیرش افراد مختلف بوده و در متون دینی نیز به‌طور صریح به آن پرداخته شده است. با توجه به ریشه‌های عمیق این بحث در متون دینی، بسیاری از محققان در آثار خود به این موضوع اشاره کرده‌اند؛ اما تألیفات مستقل و جامع در این زمینه بسیار محدود است و به‌طور خاص اثری که تأثیر عوامل فراطبیعی را در جامعه مورد بررسی قرار دهد، دیده نمی‌شود. در ادامه، به برخی از آثار مرتبط در این حوزه اشاره خواهد شد.

الف. کتاب‌ها

۱. «غیب و زندگی» تألیف محمد عرب صالحی: در این کتاب به تأثیر عوامل و اسباب معنوی در پدیده‌های مادی پرداخته شده است. این نوشتار در صدد تبیین سبک زندگی ایرانی-اسلامی است، از این رو تأکید بیشتر آن بر نتایج و پیامدهای این مسأله است.
۲. «امدادهای غیبی در زندگی بشر» تألیف شهید مطهری: در این اثر از تأثیر عوامل غیبی در زندگی فردی و اجتماعی سخن به میان آمده است. این کتاب بیشتر در صدد انکار مادی‌گرایی بوده و کمتر به تأثیر افعال انسان در عالم تکوین و چگونگی آن پرداخته است.

ب. مقالات

۱. «تأملی در قوانین فرامادی پیشرفت بر اساس سنت‌های اجتماعی الهی» تألیف قاسم ترخان: در بخشی از این تحقیق آثار و نتایج فراطبیعی افعال انسان‌ها که در متون دینی بیان شده‌اند، دسته‌بندی و فهرست شده‌اند و کمتر به کیفیت و چگونگی اثرگذاری آن‌ها پرداخته شده است.
۲. «علل معنوی و چالش‌های پیش رو در اسلامی سازی علوم» به قلم قاسم ترخان: در این تحقیق از تأثیر عوامل معنوی و غیبی بر عالم تکوین گزارش شده است. البته این تأثیر اختصاصی به افعال انسان نداشته و مولف این اثر به صورت کلی از تأثیر فراطبیعی حکایت می‌کند. همچنین این بحث به عنوان مقدمه‌ای برای اسلامی سازی علوم مطرح شده است، از این رو به تفصیل، چگونگی و کیفیت تأثیر بیان نشده است.
۳. «جایگاه عالم فراماده و عوامل فرامادی در نظریه علم دینی آیت الله جوادی آملی» تألیف قاسم ترخان و محمدرضا بهزادی مقدم: در این تحقیق نیز بحث تأثیر افعال انسان به صورت مقدمه بیان شده است.
۴. «بررسی امداد غیبی در زندگی بشر از دیدگاه علامه طباطبایی» به قلم حبیب الله مولایی نژاد و سیما سعیدی پور: نویسندگان در این نوشتار به دسته‌بندی برخی از آیات و روایاتی که از تأثیر عوامل غیبی در زندگی حکایت دارند پرداخته‌اند؛ اما از کیفیت و چگونگی این تأثیر سخنی به میان نیامده است.

نوآوری تحقیق

این تحقیق در ابعاد مختلف دارای نوآوری‌هایی است که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

الف. نوآوری در موضوع: نگارنده پس از بررسی‌های گسترده، موفق به یافتن اثری مستقل در تبیین عقلانی کیفیت تأثیر افعال فراطبیعی بر جامعه نشده است، بنابراین این مسأله برای نخستین بار به‌طور مستقل در این تحقیق مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

ب. نوآوری محتوایی: اگرچه تأثیر عوامل معنوی و فراطبیعی به‌طور کلی در برخی متون فلسفی مورد توجه قرار گرفته؛ اما بررسی خاص تأثیر فراطبیعی افعال انسان بر جامعه، در هیچ یک از تحقیقات یافت نمی‌شود. این مقاله به کمک مبانی عقلانی و نقلی، به تطبیق قواعد کلی بر افعال انسانی پرداخته و محتوای نوینی ارائه نموده است.

ج. نوآوری در تطبیق مصادیق: تحقیق حاضر پس از تبیین کیفیت تأثیر فراطبیعی افعال انسان بر جامعه، به صورت موردی و مصداقی به تشریح و بررسی تأثیر برخی از افعال تأثیرگذار بر جامعه که در متون دینی به آن‌ها اشاره شده، پرداخته است.

کیفیت تأثیر فراطبیعی افعال انسان در جامعه

با مراجعه به متون دینی که از تأثیر فراطبیعی برخی از افعال انسان‌ها در جامعه حکایت دارند، مشاهده می‌شود گاهی این افعال، خیر و نیک هستند که مورد رضایت پروردگار و تأیید حکم عقل‌اند و تأثیر مطلوبی در جامعه دارند. گاهی افعال انسان‌ها شر و معصیت هستند که موجب پیدایش آثار نامطلوبی در جامعه می‌شوند.

۱. تأثیر فراطبیعی افعال خیر و نیک

افعال خیر و نیک بیان شده در متون دینی دارای تأثیر مطلوب و فراطبیعی در جامعه هستند که به صورت مادی و طبیعی قابل تبیین نبوده و باید با تحلیل عقلی ارتباط میان افعال انسان و آثاری که در جامعه پدیدار می‌شوند و همچنین کیفیت تأثیر فراطبیعی این افعال را تبیین کرد، لذا ابتدا به بررسی کیفیت و چگونگی تأثیر افعال خیر انسان در جامعه و سپس به بررسی برخی مصادیق بیان شده در متون دینی پرداخته می‌شود.

۱-۱. کیفیت تأثیر فراطبیعی افعال خیر و نیک در جامعه

با تأمل در مسأله و دقت در ارتباط میان افعال انسان و وقایع محقق شده در جامعه، به نظر می‌رسد تأثیر فراطبیعی افعال انسان در جامعه به سه گونه قابل تبیین است که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

الف. تکامل نفس و تأثیر آن در جامعه

افعال نیک و پسندیده موجب تکامل و رشد معنوی انسان شده و او را به خدای سبحان نزدیک می‌کنند. چراکه افعال نیک و پسندیده محبوب خداست و انجام افعالی که نزد خدا محبوب هستند، موجب جلب رضایت خدا و نزدیک شدن انسان به خدا می‌شوند. نزدیکی به خدا همان تکامل و گسترش وجودی نفس و درجات آن است. (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۱، ص ۱۴۴)

هرچه درجات وجودی انسان بالاتر باشد، دارای مقام رفیعی‌تری از افراد دیگر خواهد بود و خواهد توانست در آن‌ها تأثیر گذاشته و تصرفاتی را در عالم هستی انجام دهد. انسان می‌تواند با انجام افعال نیک فراوان به درجه‌ای نائل آید که هیچ یک از افراد جامعه به آن دست نیافته‌اند. چنین فردی برترین انسان جامعه است که عهده‌دار هدایت و ارشاد مردم می‌باشد. این فرد می‌تواند در عالم هستی و دیگران تصرف کرده و برای آنان منافی را به ارمغان آورد. (طباطبایی، ۱۴۲۲ق: ص ۳۸۰)

از آن‌جا که محل بحث تأثیر در جامعه است و جامعه متشکل از افراد متعدد با درجات وجودی مختلفی است، کسی می‌تواند بر آن اثر گذارد که مرتبه وجودی او از دیگر افراد جامعه بالاتر باشد، بنابراین تأثیر فراطبیعی در جامعه از طریق تکامل نفس، فقط منحصر به اولیای الهی است که از دیگر انسان‌ها بالاتر هستند.

انبیاء الهی نمونه بارزی از این نوع تأثیر فراطبیعی در جامعه هستند. از آن‌جا که آنان برترین انسان امت خویش هستند، می‌توانند در دیگر انسان‌ها و جامعه تصرفات فراطبیعی نمایند؛ ولی دیگران به دلیل حضور در درجات پایین‌تر نمی‌توانند در وجود و هستی انبیاء الهی تصرف فراطبیعی داشته باشند. به همین سبب مشاهده می‌شود که انبیاء به سبب درجات وجودی خویش، توان ارائه معجزات، نزول برکات و عذاب در جامعه را دارند.

(جوادی آملی، ۱۳۷۸: ج ۱، ص ۳۰۴)

البته روشن است که بر اساس توحید افعالی، این افعال و تصرفات نبی و ولی خدا در جامعه، در طول خدای متعالی محقق می‌شود و فاعل مباشر آن نبی و فاعل غیر مباشر آن خدای متعالی است، بنابراین نباید گمان برد که انسانی که دارای درجات والای وجودی است در تصرفات خود مستقل است. (طباطبایی، ۱۴۲۲ق: ص ۳۸۰؛ جوادی آملی، ۱۳۸۳: ص ۸۴)

ب. تأثیر صورت باطنی افعال نیک در جامعه

مطابق ادله نقلی^۱ و دیدگاه تجسم اعمال، افعال انسان‌ها علاوه بر صورت ظاهری دارای صورت باطنی نیز هستند که پس از فعل او محقق شده و دارای تأثیر در عالم تکوین می‌باشند. (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ج ۲، ص ۴۷۵-۴۸۲ و ج ۸، ص ۳۴۰-۳۴۵) این صورت‌ها از جمله موجودات عالم تکوین و دارای آثار مخصوص به خود هستند. البته به سبب غیبی و باطنی بودن، این صور ملموس و قابل مشاهده نیستند. به هنگام انجام افعال نیک و پسندیده، صورتی باطنی در عالم هستی ایجاد شده که می‌تواند بر شخص، دیگران و جامعه تأثیر گذارد. (ر.ک: جوادی آملی، ۱۳۸۶: ص ۱۸۵-۱۸۶)

براین اساس، تفاوت این قسم از تأثیر با قسم پیشین در آن است که در تکامل نفس، درجه و مرتبه فاعل سنجیده شده و در صورتی که فاعل از دیگر افراد جامعه برتر باشد، می‌تواند در جامعه اثر گذارد؛ لیکن در صورت باطنی، درجه و مرتبه فعل مورد توجه است و در صورتی که فعلی ارزشمند و مهم محقق شود، می‌تواند در جامعه اثر مطلوب گذارد. طبق این تفاوت، روشن می‌شود که ممکن است فعلی والا و ارزشمند از سوی یکی از انسان‌های متوسط جامعه ایجاد و در جامعه تأثیر مطلوب فراطبیعی گذارد؛ بر خلاف تکامل نفس که انسان متوسط به هیچ وجه نمی‌تواند تأثیر فراطبیعی بر انسان والا و برتر از خویش گذارد.

۱. مؤنون (۲۳): ۸۸؛ یس (۳۶): ۸۳؛ اعراف (۷): ۱۸۵.

ج. اراده الهی بر پاداش و تأثیر آن در جامعه

انسان با انجام افعال نیک مستحق پاداش می‌شود. پاداش و ثواب نتیجه درونی و تکوینی فعل است که پس از انجام فعل ایجاد می‌شوند؛ لیکن ثواب و پاداش اختصاص به نتیجه تکوینی فعل نداشته و افزون بر آن، خدای متعالی نیز با لطف و رحمت خویش برای فرد نیکوکار پاداش در نظر می‌گیرد. اگرچه محل دریافت پاداش عالم آخرت است؛ اما گاهی خدای متعالی بخشی از پاداش را در دنیا نیز برای انسان نیکوکار لحاظ می‌کند.^۱

پاداش الهی به گونه‌های مختلفی تجلی می‌یابد. گاهی به صورت مستقیم منفعت و نعمتی به شخص نیکوکار می‌رسد و گاهی این منافع ابتدا در جامعه پدیدار شده و از آنجا که شخص در جامعه زندگی می‌کند، از این نعمت بهره‌مند می‌شود، بنابراین در کنار شخص نیکوکار دیگر افراد جامعه نیز از پاداش او بهره‌مند می‌شوند.

برای نمونه، مشاهده رنج و بلای جامعه موجب ناراحتی و رنجش انسان مومن و نیکوکار شده و برطرف شدن این رنج از آنان، در حقیقت رفع ناراحتی از انسان درستکار است، از این رو پاداش به فاعل نیکوکار تعلق گرفته و در ضمن آن جامعه نیز منفعی را تحصیل می‌کند.

۲-۱. بررسی مصداقی تأثیر فراطبیعی افعال خیر و نیک در جامعه

مطابق متون دینی برخی از افعال نیک و عبادات، دارای آثار مطلوبی در جامعه هستند که چه بسا ارتباط میان فعل و نتیجه بیان شده در متون دینی به صورت طبیعی و عادی قابل تبیین نباشد. کیفیت این تأثیر به صورت کلی بیان شد و اینک برای تبیین بهتر مسأله، به چند نمونه از این افعال خیر و نیک اشاره می‌شود.

الف. تأثیر دعا در جامعه: در متون دینی سفارش فراوانی به دعا برای دیگران و به ویژه به صورت عمومی (برای امت و جامعه) شده است. (شیخ صدوق، ۱۴۰۶ق: ص ۱۶۱) امام صادق (ع) از پیغمبر اکرم (ص) نقل کرده است که دعای همگانی و برای همه به اجابت بسیار نزدیک است. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۴۸۷) همچنین توصیه شده تا برای

امت، جامعه و امام امت دعا شود. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۵۲۹-۵۳۰) مشخص است که دعا برای امام امت در حقیقت دعا برای امت است، چراکه ثمره موفقیت او، در زندگی مردم و جامعه نمود خواهد یافت. همچنین در قرآن کریم از سوی مجاهدان الهی دعاهایی برای پیروزی سپاه و جامعه اسلامی^۱ بر کافران وارد شده و خدای متعالی با لسان تأیید آنها را گزارش کرده است.^۲

پیامبران و اولیای الهی نیز عامل به این مسأله بوده و توجه فراوانی به جامعه و مردم داشته و همیشه به یاد آنان بودند و برای آنان دعای خیر می کردند. (فضاعی، ۱۳۶۱: ص ۳۶۳؛ شیخ صدوق، ۱۳۷۶: ص ۱۸)

حاصل آن که، متون دینی سفارش و توصیه فراوان بر دعای برای همگان و جامعه داشته و چنین دعاهایی را از ادعیه مستجاب معرفی کرده‌اند. اینک سخن در کیفیت تأثیر دعا در جامعه و رسیدن منفعت‌هایی بر آن است.

به هنگام دعا و عبادت، نفس انسان به خدا نزدیک شده و درجات تکامل را طی می کند. پس از دعا و صعود انسان در درجات وجودی، وی می تواند در موجودات بیشتری تأثیر مثبت گذارد. این تأثیر گذاری ارتباط مستقیمی با درجه انسان دارد؛ به گونه ای که انبیاء و اولیای الهی می توانند در عالم تکوین و جامعه تأثیر گذاشته و انسان های درجه متوسط فقط می توانند بر دیگران و خانواده خود موثر واقع شوند.

همچنین پس از دعا، صورت باطنی در عالم تکوین ایجاد شده که دارای آثار مختلفی است. این صورت با توجه به کیفیت و کمیت دعا، از درجات مختلفی برخوردار است؛ به گونه ای که دعای با توجه کامل، دارای صورت باطنی کامل و دعایی که با کم توجهی

---

۱. مراد از جامعه اسلامی، جامعه ای است که تسلیم دستورات الهی است و مقصود از اسلام به معنای آخرین دین الهی نیست. در آیه «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ»، (آل عمران (۳): ۱۹) نیز مقصود از اسلام، تسلیم در برابر پروردگار است، (شیخ طوسی، بی تا: ج ۱، ص ۴۷۲؛ مکارم شیرازی، ۱۳۵۳: ج ۲، ص ۴۷۱) از این رو به دیگر ادیان الهی در زمان خود نیز می توان اسلام اطلاق کرد، بنابراین آیاتی که به عنوان دلیل ذکر می شوند، به جوامع الهی پیش از اسلام نیز دلالت دارند.

۲. بقره (۲): ۲۵۰؛ آل عمران (۳): ۱۴۷.

ایجاد شود، دارای صورت باطنی ضعیفی است.

براین اساس، صورت باطنی دعای کامل و با توجه، می‌تواند در جامعه اثر گذاشته و سبب ایجاد آثار مطلوب در آن شوند. در مقابل صورت باطنی دعای ناقص بر برخی افراد و بعضاً فقط بر خود داعی اثرگذار می‌باشد و در صورت عدم توجه و ادای الفاظی، هیچ تأثیری نخواهد داشت.

دعا فعل انسان و استجاب آن فعل خدای متعالی است، از این رو باید گفت رسیدن خیر و منفعت به جامعه پس از دعای انسان، فعل الهی است. البته با توجه به قاعده الواحد (طوسی، ۱۳۷۵: ج ۳، ص ۶۸۴؛ طباطبایی، ۱۴۲۲ق: ص ۲۱۴-۲۱۵) خدای سبحان به صورت مستقیم در عالم تصرف نکرده و با امر به دیگر موجودات، وساطتی را برای اجابت دعا و تحقق متعلق دعا قرار می‌دهد.

برای نمونه، فردی دعا می‌کند تا جامعه از ظلم و فساد پاک شود. استجاب این دعا از سوی پروردگار بدان معناست که ظلم و فساد در جامعه محقق نشود و این کار با وساطت مختلفی نظیر تقویت ایمان افراد جامعه، قرار نگرفتن افراد فاسد در رأس امور و ... محقق می‌شود.

همچنین می‌توان فرض کرد که پروردگار به پاس دعا و عبادت فرد، پاداش وی را حل مشکلات و رسیدن خیر به جامعه قرار دهد. از آنجاکه از سویی فرد داعی در جامعه زندگی می‌کند و با مرتفع شدن مشکلات جامعه، او نیز نفع می‌برد و از سوی دیگر رفع مشکلات جامعه موجب شادی و خوشحالی فرد داعی می‌شود که این احساس رضایت و شادی، پاداش داعی است، بنابراین این پاداش در حقیقت برای داعی است و به تبع داعی، دیگران و جامعه نیز از آن بهره‌مند می‌شوند.

ب. تأثیر انتظار فرج در جامعه: یکی از افعال نیک عبادی که توصیه فراوانی بر آن شده، انتظار فرج است. برخی روایات انتظار فرج را برترین عبادت و عمل انسان معرفی کرده‌اند. (شیخ صدوق، ۱۳۹۵ق: ج ۱، ص ۲۸۷؛ همو، ۱۳۶۲: ج ۲، ص ۶۲۱) همچنین انتظار فرج از جمله برترین اعمال معرفی شده است. (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق: ص ۲۰۱ و ۴۰۳) در برخی دیگر از روایات نیز انتظار فرج، محبوب‌ترین فعل نزد خدای متعالی معرفی

شده است. (شیخ صدوق، ۱۳۶۲: ج ۲، ص ۶۱۶؛ ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق: ص ۱۰۶) پیامبر اکرم (ص) نیز انتظار فرج را نوعی جهاد و برترین آن‌ها دانسته است. (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق: ص ۳۷)

این فعل نیک، دارای آثار مثبت فراوانی بر خود شخص، دیگران و جامعه است، زیرا انسانی که منتظر واقعی فرج است، تلاش فراوانی در ترمیم رفتار خویش، خدمت به دیگران و جامعه دارد تا شرایط و زمینه ظهور را فراهم آورد. در این میان دیگران و به ویژه جامعه نیز از این خدمات و تلاش‌های فردی بهره خواهند برد.

انتظار فرج از افعالی است که سبب رشد و تعالی نفس و روح انسان می‌شود. انتظار فرج مرکب از اعمال نیک مختلفی است که هر یک از آن‌ها و به ویژه افعال عبادی - که هدف اصلی آن‌ها تقرب انسان به خداست - سبب نزدیکی انسان منتظر به خدا می‌شوند. این نزدیکی که همراه با تکامل و سیر صعودی نفس محقق می‌شود، سبب قرارگیری انسان منتظر در مراتب والای انسانیت می‌شود. با افزایش درجات نفس انسان، او می‌تواند در عالم هستی و جامعه تصرف کرده و منشأ آثار خیر و نیک شود.

با توجه به دیدگاه تجسم اعمال، انتظار فرج افزون بر صورت ظاهری، دارای صورت باطنی بوده که یکی از موجودات عالم هستی و موثر در آن است. این صورت باطنی می‌تواند در جامعه تأثیر گذاشته و آثار و نتایج مطلوبی را در آن فراهم سازد. همچنین ضررها و مشکلات جامعه را با دخالت فراطبیعی نماید.

انتظار فرج عملی نیک است که انجام آن سبب رضایت و خشنودی پروردگار می‌شود. هنگامی که فردی برای نزدیک شدن ظهور تلاش فراوان کرده و ضمن انجام عبادات شخصی و خودسازی، به امور نیک اجتماعی می‌پردازد، رضایت الهی را جلب کرده و خدای متعالی نیز به چنین فردی پاداش استحقاقی و تفضلی عنایت خواهد کرد. (نعمانی، ۱۳۹۷ق: ص ۲۰۰)

از آن‌جا که هدف فرد منتظر رشد و تعالی جامعه و فراهم شدن زمینه ظهور است، چه پاداشی برتر از تحقق این هدف و نزدیک‌تر شدن جامعه به شرایط ظهور می‌تواند باشد؟ بنابراین خدای متعالی با وسائط و اسباب خود خیر و منفعت را برای جامعه تدارک دیده و

این گونه پاداش فرد منتظر داده می‌شود. البته افزون بر این پاداش، پاداش‌های شخصی نیز به فرد منتظر اعطا خواهد شد.

۲. تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت

بر اساس متون دینی برخی از افعال شر و معصیت انسان‌ها سبب و عامل پیدایش مشکلات و مصیبت‌هایی در جامعه هستند که به صورت عادی و طبیعی و در ظاهر ارتباط میان فعل و نتیجه روشن نیست، لذا لازم است تا با تحلیل عقلی به کیفیت و چگونگی تأثیر فراطبیعی این افعال پرداخته شده و سپس به برخی از مصادیق بیان شده در متون دینی تطبیق داده شوند.

۲-۱. کیفیت تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت در جامعه

زندگی اجتماعی یکی از نیازهای اساسی انسان‌هاست و بدون آن با مشکلات فراوانی روبه‌رو می‌شوند؛ اما این زندگی نیز خالی از مشکل نبوده و جوامع با مشکلات و مصائب مختلفی درگیر می‌شوند. با توجه به اصل علت، هیچ کدام از این رخدادها و وقایع شوم اتفاقی و بدون علت محقق نمی‌شوند.

خدای سبحان در آیه «ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ»^۱ افعال ناشایست و ناپسند انسان‌ها را علت مشکلات و مفسد دنیوی معرفی کرده است. همچنین مطابق آیه «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَ يَعْتَفُوا عَنْ كَثِيرٍ»^۲ پیوند تکوینی و رابطه وجودی میان افعال ناپسند و مصیبت‌ها وجود دارد و هر گونه مصیبت و رنجی که به انسان‌ها می‌رسد، نتیجه و حاصل رفتار ناپسند خودشان است. (جوادی آملی، ۱۳۸۶ش: ص ۱۸۵)

افزون بر دو آیه فوق که به صورت کلی از ارتباط تکوینی میان افعال ناپسند و مصیبت‌ها حکایت دارند، آیات متعدد دیگری نیز به صورت جزئی از آثار و نتایج منفی برخی از کارهای زشت و ناپسند پرده بر می‌دارند. برای نمونه، فعل کفر و عدم ایمان سبب

۱. روم (۳۰): ۴۱.

۲. شوری (۴۲): ۳۰.

نابودی و هلاکت معرفی شده است.^۱ همچنین بازگشت به گناهان و معاصی پس از توبه، موجب بازگشت عذاب، عقوبت و هلاکت می‌شود.^۲

افعال شر و معصیت گاهی به صورت فردی و شخصی انجام شده و بر جامعه اثر منفی می‌گذارند و گاهی فعل معصیت، از سوی بخش قابل توجهی از جامعه صادر می‌شود که هر یک به گونه‌ای دارای تأثیر فراطبیعی هستند.

۱-۲. تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت «فردی» بر جامعه

با مراجعه به متون دینی مشاهده می‌شود که بیشترین تأثیر افعال شر و معصیت فردی، در زندگی شخص خطاکار آشکار می‌شود و کمتر بر جامعه تأثیر می‌گذارند؛ لیکن گناهان سردمداران، پیشوایان و افراد شاخص جامعه به صورت فراطبیعی سبب رسیدن ضرر و شروری بر جامعه و مردم می‌شوند.

توضیح آن که، افعال زشت و ناپسند از سویی سبب تنزل درجات نفس و دور شدن انسان از خدا شده و از سوی دیگر سبب ایجاد صورت باطنی زشتی در عالم هستی می‌شوند. تنزل درجات نفس تأثیر منفی بر خود فرد داشته و کمتر با جامعه در ارتباط است؛ اما صورت باطنی فعل، افزون بر خود انسان بر جامعه نیز تأثیر منفی می‌گذارد.

صورت باطنی افعال مختلف، یکسان نبوده و متناسب با عمل انجام شده می‌باشد؛ لذا با توجه به زشتی فعل صورت باطنی، بزرگ‌تر و دارای آثار سوء بیشتری خواهد بود. از آنجا که زمامداران و افراد شاخص، دارای قدرت، ثروت و نفوذ در جامعه هستند، در صورتی که بخواهند مرتکب گناهان و افعال ناپسند شوند، افعال زشت بزرگی را ایجاد می‌کنند و به تبع صورت باطنی فعلشان نیز بزرگ‌تر و تأثیرگذارتر می‌باشد، بنابراین تأثیر تکوینی صورت باطنی فعل زشت آنان بر خودشان متوقف نمانده و گریبان‌گیر جامعه نیز می‌شود.

این تأثیر در جایی که مردم و جامعه از افعال ناپسند و زشت پیشوایان خود حمایت کرده و تأیید کنند و یا به جای نهی از منکر و قیام علیه فساد، در مقابل معاصی آنان

۱. انفال (۸): ۳۸.

۲. اسراء (۱۷): ۸.

سکوت نمایند، بیش از پیش خواهد بود، چراکه در این صورت از سویی مردم و افراد جامعه در حکم شرکای آنان خواهند بود و از سوی دیگر به سبب ترک نهی از منکر خود خطاکار و گنهکار هستند و فعل ناپسندشان به صورت فراطبیعی بر خودشان تأثیر منفی خواهد داشت.

حاصل آن که، به نظر می‌آید تأثیر منفی افعال ناپسند و زشت فردی بر دیگران و جامعه صرفاً به تأثیر تکوینی صورت باطنی منحصر است و عقوبت الهی و تنزل درجات نفسانی در رسیدن ضرر بر جامعه بی‌تأثیر هستند. البته می‌توان تصور کرد که پس از معصیت یک شخص، خدای متعالی جامعه‌ای را عذاب نماید؛ اما این عذاب نه به خاطر گناه یک شخص، بلکه به سبب سکوت و ترک نهی از منکر از سوی مردم و جامعه است. در این فرض عذاب نتیجه و اثر فعل شخص بر خودش است و ارتباطی با تأثیر فعل شخص بر جامعه ندارد.

۲-۱-۲. تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت «جمعی» بر جامعه

برخلاف افعال شر و معصیت فردی که تأثیر کمتری بر جامعه دارند، افعال شر و معصیت جمعی موجب ایجاد مصیبت‌ها و مشکلات فراوانی در جامعه می‌شوند. تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت جمعی به سه نحو ممکن است.

الف. تنزل درجات نفسانی

هنگامی که افراد جامعه افعال شر و معصیت را به صورت جمعی مرتکب شوند و جامعه در مسیر انحراف و گمراهی قدم گذارد، مردم و افراد جامعه با تنزل درجات نفسانی مواجه شده و از خدای سبحان دور می‌شوند. این تنزل درجه سبب شده تا آنان امکان و قابلیت اثرگذاری مثبت در عالم تکوین را نداشته و نتوانند بلا یا مصیبت‌ها را از طریق فراطبیعی از خویش دور کنند، لذا بلا و مشکل به سوی جامعه حرکت کرده و جامعه توانایی دفع آن‌ها را ندارد.

البته تنزل درجات نفسانی علت نزول بلا و مشکل بر جامعه نیست، بلکه مانعی است که اجازه حرکت و دفاع به جامعه در مقابل مشکلات و بلا یا را نمی‌دهد.

ب. تأثیر صورت باطنی افعال شر و معصیت

افزون بر عدم تأثیر نفس افراد جامعه در دفع بلا یا، افعال شر و معصیت انسان‌ها خود موجب ایجاد بلا و مصیبت می‌شوند. این افعال ناپسند علاوه بر صورت ظاهری، دارای صورت باطنی هستند که بر جامعه اثر منفی و سوء می‌گذارند. هنگامی که افراد جامعه به صورت جمعی مشغول فعل گناه و معصیتی می‌شوند، صورت‌های باطنی زشتی در عالم ایجاد شده که خود منشأ مشکلات و مصیبت‌ها می‌باشند. زشتی و منشأ بلا بودن این صورت‌های باطنی با نوع گناه ارتباط مستقیمی دارد. از آن‌جا که محل بحث فعل معصیت جمعی است و همگان در کنار یکدیگر به مخالفت با خدای سبحان می‌پردازند و کسی با نهی از منکر، مانع این کار زشت نمی‌شود، از بزرگ‌ترین گناهان محسوب شده و صورت باطنی آن نیز بسیار زشت و موجب ایجاد بلا یا و مصیبت‌های فراوان می‌شود.

ج. اراده الهی بر عقوبت

جامعه‌ای که به صورت جمعی بر افعال ناپسند و معصیت مداومت دارد و این اعمال را سبک زندگی خویش قرار داده، به مخالفت با خدای متعالی و دستورات آن حضرت پرداخته است. افراد جامعه بدون ترس از خدای قادر و با بی‌تقوایی، هیچ ابایی از انجام افعال زشت نداشته و حتی آن را آشکارا و در جامعه انجام می‌دهند.

روشن است که افراد این جامعه مورد غضب و نکوهش الهی قرار گرفته و مستحق عذاب و عقوبت هستند. از آن‌جا که عمل ناپسند آنان گروهی و جمعی است، عذابشان نیز به صورت جمعی و در جامعه پدیدار می‌شود. سنت الهی بر آن است که عذاب خود را سریع نازل نکرده و به مردم فرصت بازگشت و توبه می‌دهد.^۱ همچنین به برخی از مردم نیز فرصت می‌دهد که بار گناهان خویش را بیشتر کرده و در نهایت مستحق عذاب سنگینی شوند.^۲

براین اساس، لزوماً پس از انجام افعال ناپسند جمعی عذاب و عقوبت جمعی نازل نشده و

۱. اعراف (۷): ۱۳۰.

۲. آل عمران (۳): ۱۷۸.

ممکن است سالیان سال نزول این بلا یا طول بکشد؛ اما این فاصله، موجب عدم نزول بلا نمی‌شود، مگر آن که مردم با توبه و بازگشت به سوی خدا خشم و غضب الهی را خاموش نمایند. (ابن میثم، ۱۳۷۵: ج ۵، ص ۳۰۳)

۲-۲. بررسی مصداقی تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت در جامعه

در متون دینی به مصادیق متعددی پرداخته شده که افعال شر و معصیت دارای آثاری نامطلوبی بر جامعه هستند که رابطه آن‌ها به صورت طبیعی قابل تبیین نبوده و باید به صورت فراطبیعی تحلیل شوند. این افعال شر و معصیت گاهی به صورت فردی و گاه به صورت جمعی انجام شده و بر جامعه اثر سوء می‌گذارند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۲-۲-۱. بررسی مصداقی تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت فردی بر جامعه

بیان شد که معمولاً افعال ناپسند فردی بر زندگی شخصی فرد خطا کار تأثیر سوء داشته و کمتر بر جامعه اثر می‌گذارد. البته افعال ناپسند بزرگان و خواص بر جامعه تأثیر گذار است. بر اساس آیه «وَ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَا تَدْمِيرًا»^۱ فسق، فساد، گردن‌کشی و مخالفت با دستورات الهی از سوی بزرگان، ثروتمندان و افراد شاخص جامعه سبب نزول بلا و عذاب الهی بر تمام جامعه می‌شود.

در صورتی که قاضی‌های جامعه، به ناحق قضاوت کنند، بارش باران کم شده و مردم از این نعمت الهی محروم می‌شوند. (شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق: ج ۱، ص ۵۲۴)

همچنین هنگامی که حاکمان و سردمداران جامعه دروغ بگویند، باران نخواهد بارید. (شیخ مفید، ۱۴۱۳ق: ص ۳۱۱) و اگر سلطان و رهبر جامعه ظلم و ستم نماید، حکومت و دولت سست و ضعیف می‌شود. (شیخ مفید، ۱۴۱۳ق: ص ۳۱۱)

مطابق آیه مبارک، هنگامی که خدای متعالی بخواهد روستا، شهر و جامعه‌ای را عذاب کرده و هلاک نماید، بزرگان شهر را مأمور به انجام کارهای نیکو و پسندیده می‌کند؛ اما از آن‌جا که این دسته از افراد دارای قدرت، ثروت و نفوذ هستند، معمولاً در مقابل اوامر الهی

- که در خصوص اجرای عدالت، عدم وجود رانت، دست‌گیری از دیگران و ... است - تسلیم نشده و به مخالفت می‌پردازند.

براین اساس، این افراد به موجب انجام افعال شر و معصیت و مخالفت با فرمان‌های الهی مستحق عذاب و هلاکت هستند؛ اما هلاکت مخصوص آنان نبوده و شامل جامعه نیز می‌شود، چراکه فعل زشت سردمداران جامعه، بسیار بزرگ بوده و سبب ایجاد تبعیض، بی‌عدالتی، فقر گسترده، عدم اجرای دستورات الهی در جامعه و ... می‌شود. (ر.ک: جوادی آملی، ۱۳۸۶: ص ۲۰۱) مردم جامعه نیز در برابر این ظلم و ستم سکوت کرده و راضی به این افعال شده‌اند، بنابراین آنان نیز در عذاب و عقوبت شریک خواهند بود، لذا با عدم بارش باران، تمام افراد گرفتار بحران کم‌آبی می‌شوند. با سست شدن دولت و حکومت، امنیت و اقتصاد جامعه به خطر افتاده و همگان متضرر می‌شوند.

به دیگر سخن، به دلیل تناسب و سنخیت میان صورت باطنی عمل و فعل انسان، صورت باطنی این افعال ناپسند، بسیار زشت و بزرگ است که افزون بر ضرر رساندن بر خود افراد، در جامعه نیز اثر منفی می‌گذارند. به ویژه آن‌که افراد جامعه به هنگام گمراهی و دور شدن بزرگان‌شان از دستورات الهی و راه حق، به جای نهی از منکر و تقابل با آنان، سکوت کرده و به تماشای معاصی پرداخته و یا حتی با آنان همراه شده و به پیروی از آنان پرداختند، لذا خدای متعالی تمام جامعه را عذاب کرده و هلاک می‌کند.

۲-۲-۲. بررسی مصداقی تأثیر فراطبیعی افعال شر و معصیت جمعی بر جامعه

در متون دینی به افعال ناپسند جمعی فراوانی اشاره شده که بر جامعه اثر منفی می‌گذارند. در بخشی از متون دینی از تأثیر مطلق گناه و مخالفت با فرمان‌های الهی سخن به میان آمده و در برخی به صورت موردی و به گناهی خاص و اثر منفی آن در جامعه اشاره شده است.

الف. تأثیر سوء مطلق گناهان بر جامعه: با مراجعه به متون دینی مشاهده می‌شود که بلایا و مصیبت‌های انسان‌ها و جوامع، ثمره و پی‌آمد افعال ناپسند و گناهان معرفی شده است. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۲۶۹) همچنین مطابق فرمایش پیامبر اکرم (ص) هرگاه خدای سبحان به سبب گناهان و افعال ناپسند جامعه‌ای بر مردم آن غضب نماید؛ اما نخواهد

آنان را هلاک نماید، مردم را به بلایا و مشکلات اجتماعی مانند گرانی، عدم نفع در معاملات، تسلط افراد شرور بر جامعه و ... مبتلا می‌سازد. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۵، ص ۳۱۷) امام علی (ع) نیز گناهان را عامل بلایای حوزه اقتصاد و سلامت معرفی کرده است. (ابن همام اسکافی، ۱۴۰۴ق: ص ۳۷؛ شیخ صدوق، ۱۳۶۲: ج ۲، ص ۶۱۶) روایات فراوانی از تأثیر سوء گناهان بر کاستی و از دست دادن رزق و روزی حکایت دارند. (کلینی، ۱۳۶۵:

ج ۲، ص ۲۷۰؛ حمیری، ۱۴۱۳ق: ص ۳۲)

گفتنی است، موضوع آیاتی نظیر «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ»^۱ و «ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ»^۲ و روایات یاد شده که از تأثیر افعال ناپسند بر زندگی انسان‌ها حکایت دارند، اختصاص به زندگی شخصی و به تبع مصائب فردی نداشته و شامل جوامع نیز می‌شوند، چراکه مخاطب این ادله نقلی انسان‌ها هستند که دارای دو حیث فردی و اجتماعی می‌باشند. در صورت اختصاص این ادله به یکی از ابعاد زندگی انسانی، باید به آن اشاره می‌شد؛ لیکن این ادله مطلق هستند، از این رو باید گفت که شامل زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها می‌شوند. (ر.ک: جوادی آملی، ۱۳۸۶: ص ۲۰۴؛ ربانی گلپایگانی، ۱۳۹۳:

ص ۴۱-۶۵)

ب. تأثیر سوء گناهان خاص بر جامعه: در متون دینی علاوه بر بیان ارتباط میان

گناهان و آثار سوء آنها، به صورت موردی به گناهان خاص و تأثیر سوء آنها بر جامعه نیز اشاره شده است. چنان‌که خدای متعالی در قرآن کریم کفران نعمت توسط افراد جامعه را، سبب فقر و ترس دانسته است.^۳ همچنین روی گردانی از یاد خدا موجب زندگی سخت و معیشت دشوار می‌شود.^۴

زمانی که فعل زشت زنا در جامعه رواج یابد، مرگ ناگهانی افزایش یافته و انسان‌های

۱. شوری (۴۲): ۳۰.

۲. روم (۳۰): ۴۱.

۳. نحل (۱۶): ۱۱۲.

۴. طه (۲۰): ۱۲۴.

فراوانی ناگهان و بدون انتظار از دنیا می‌روند. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۵، ص ۵۴۱) آشکار و علنی شدن فحشاء و فساد جنسی در جامعه سبب افزایش بیماری طاعون و طلوع بیماری‌های جدید در جامعه می‌شود. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۳۷۳) با گسترش کم‌فروشی در میان مردم و فروشندگان، جامعه گرفتار قحطی، خشکسالی و فرمانروای ظالم می‌شود. (شیخ صدوق، ۱۳۸۵: ج ۲، ص ۵۸۴؛ کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۳۷۳) رواج پیمان شکنی در جامعه، موجب سلطه دشمنان بر مردم و تصرف ظالمانه در اموالشان می‌شود. (شیخ صدوق، ۱۳۸۵: ج ۲، ص ۵۸۴؛ کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۳۷۴) قضاوت و حکم کردن بر اساس غیر احکام الهی موجب رواج ترس مردم از یکدیگر می‌شود. (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۲، ص ۳۷۴) گسترش قطع صلح در میان مردم، سبب شده تا اموال آنان در اختیار اشرار و تبه‌کاران قرار گیرد. (شیخ صدوق، ۱۳۸۵: ج ۲، ص ۵۸۴)

آثار سوء یاد شده عامل ایجاد صورت باطنی ناپسند هستند. افعال جمعی زشت و ناپسند یاد شده، دارای صورت باطنی هستند که خود علت پدیداری مشکلات و مصیبت‌هاست، لذا در بسیاری از روایات یاد شده، نتیجه منفی به خود فعل و نه به فاعل و خدا منسوب شده است، لذا صورت باطنی زنا سبب مرگ ناگهانی می‌شود. صورت باطنی کم‌فروشی علت غیبی و فراطبیعی قحطی و خشک‌سالی می‌باشد. عدم یاد خدا سبب ایجاد صورت باطنی زشتی شده که این صورت مانع از زندگی پُر روزی می‌شود. صورت باطنی کفران نعمت، موجب از بین رفتن نعمت‌ها و ایجاد فقر می‌شود.

همچنین عقوبت الهی عامل دیگر تحقق آثار سوء یاد شده می‌باشد. خدای متعالی با واسطه‌های خود، جوامعی را که به گناه و معصیت روی آورند به عذاب و عقوبت مبتلا می‌سازد. ارتکاب گناهان و نافرمانی از خالق و رازق بسیار ناپسند و حاکی از قدرشناسی است که موجب خشم و ناراحتی خدا می‌شود. حال اگر مردم فراوانی در کنار یکدیگر و به صورت جمعی مرتکب افعال زشت شوند، این غضب الهی چند برابر خواهد شد، چرا که رواج گناهان در جامعه موجب تضعیف دین و دین‌داری شده و حاکی از آن است که مردم بدون هیچ ابایی به مخالفت با خدای سبحان می‌پردازند و اساساً اهمیتی به دستورات الهی نمی‌دهند.

براین اساس، رواج افعال زشت بیان شده و ارتکاب فراوان آن‌ها در جامعه موجب غضب و خشم پروردگار شده و آن حضرت با حکمت مطلق و علم بی‌پایان خود در زمانی مناسب و با قرار دادن وسائط مختلف فراطبیعی و طبیعی عذاب و کیفر خویش را بر جامعه نازل می‌کند. چنان که در حدیث شریف «إِذَا غَضِبَ اللَّهُ عَلَى أُمَّةٍ وَكَمْ يُنَزِّلُ بِهَا الْعَذَابَ عَلَتْ أَسْعَارُهَا وَفَصَّرَتْ أَعْمَارُهَا وَكَمْ تَرَبَّحُ تِجَارُهَا وَكَمْ تَزَكُّ ثِمَارُهَا وَكَمْ تَعَزُّزُ أَنْهَارُهَا وَحُبْسَ عَنْهَا أَمْطَارُهَا وَسَلَطَ عَلَيْهَا شِرَارُهَا» (کلینی، ۱۳۶۵: ج ۵، ص ۳۱۷) مشکلات اجتماعی به سبب خشم و غضب الهی و با فرمان خدای سبحان ایجاد می‌شوند.

در کنار دو عامل غیبی یاد شده، تنزل درجات نفسانی نیز مانعی است که اجازه دفع بلا یا به صورت فراطبیعی را به انسان نمی‌دهد. افراد جامعه با ارتکاب افعال زشت و ناشایستی مانند زنا، کم‌فروشی، پیمان‌شکنی، ربا، عدم شکرگزاری، عدم پرداخت زکات، قطع صله رحم و ... و در مجموع با ارتکاب گناهان و مخالفت با فرمان‌های الهی، موجب تنزل درجات نفسانی خود و دوری از پروردگار می‌شوند. مردم فاسد به سبب دوری از خدا و پایین بودن درجات نفسانی، توانایی و قابلیت تصرف فراطبیعی در عالم تکوین را نداشته و نمی‌توانند بلا یا و مصیبت‌هایی نظیر بیماری، قحطی، مرگ ناگهانی و ... را از خود دور کنند، لذا این بلا یا و مصیبت‌ها به آنان نزدیک شده و آنان چون توانایی دفع فراطبیعی آن‌ها را ندارند، به این بلا یا مبتلا می‌شوند.

همچنین چنین جوامعی که پای در مسیر گمراهی و شقاوت گذاشته‌اند، از پاداش‌های الهی نظیر رونق اقتصادی، سلامتی، بهره‌مندی از نعمت‌های فراوان و ... محروم گشته و از این الطاف الهی بی‌بهره خواهند بود.

نتیجه گیری

در این نوشتار به تبیین عقلی کیفیت تأثیر فراطبیعی افعال انسان در جامعه پرداخته شد. این پژوهش نشان می‌دهد که متون دینی که در آن‌ها به تأثیر برخی از اعمال انسان‌ها در جامعه اشاره شده، عمدتاً به بُعد فراطبیعی و غیرمادی رفتارهای انسانی توجه دارند، بنابراین ارتباط میان عمل و نتیجه‌ای که در این متون مطرح گردیده، به‌طور طبیعی و در قالب علوم تجربی به‌خوبی نمایان نیست، زیرا علوم طبیعی و تجربی به بُعد مادی افعال انسان محدود می‌شوند و دسترسی به ابعاد معنوی و غیبی این افعال را ندارند، ازاین‌رو برای تبیین معقولیت مقولات دینی مذکور، نیاز است تا ارتباط میان افعال انسان‌ها و پدیده‌های اجتماعی با روش‌های عقلانی و فلسفی تحلیل و تفسیر شود.

با تأمل در این مسأله، روشن گردید که اعمال نیک انسان منجر به پیشرفت و تکامل نفسانی وی شده و این پیشرفت به او این امکان را می‌دهد که در عالم تغییر و دگرگونی ایجاد کند و منافع اجتماعی را پدید آورد. همچنین، این اعمال خیر دارای ابعاد باطنی هستند که می‌توانند تأثیرات عمیقی بر جامعه به‌جای گذارند. علاوه بر این، هرگاه فردی اقدام به انجام عمل نیکی نماید، شایسته پاداش الهی خواهد بود، که گاه این پاداش به‌صورت جمعی در جامعه فراهم می‌آید و دیگران نیز از آن بهره‌مند خواهند شد.

در مقابل، اگر عمل یادشده از نوع شر و معصیت باشد، صورت باطنی آن تأثیرات منفی و نامطلوبی بر جامعه خواهد گذاشت. آثاری که ناشی از این صورت باطنی به‌وجود می‌آید، به‌دنبال خود عواقب و پیامدهایی را برای فرد خطاکار و جامعه به‌همراه خواهد آورد. به‌علاوه، چنان‌چه افراد به‌صورت جمعی در برابر خداوند اقدام به انجام کارهای ناپسند نمایند، مستحق کیفر و مجازات بیشتری خواهند شد و خداوند قاهر به شیوه‌های مختلف به تنبیه و مجازات این جامعه پرداخته و در نهایت، اعمال زشت و معاصی منجر به نزول درجات نفسانی افراد می‌گردد و این موضوع مانع از بروز تصرفات فراطبیعی در نفس آنان خواهد شد.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، *تحف العقول عن آل الرسول (ص)*، تصحیح علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، چ ۲، ۱۴۰۴ق.
۲. ابن میثم بحرانی، میثم بن علی، *شرح نهج البلاغه*، ترجمه محمدصادق عارف، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۵.
۳. ابن همام اسکافی، محمد بن همام بن سهیل، *التمحیص*، تصحیح مدرسه امام مهدی (ع)، قم، انتشارات مدرسه الإمام المهدی (عج)، چ ۱، ۱۴۰۴ق.
۴. جوادی آملی، عبد الله، *اسلام و محیط زیست*، تحقیق و تنظیم عباس رحیمیان، قم، مرکز نشر اسراء، چ ۱، ۱۳۸۶.
۵. جوادی آملی، عبد الله، *تسنیم*، تحقیق و تنظیم علی اسلامی، قم، مرکز نشر اسراء، چ ۱، ۱۳۷۸.
۶. جوادی آملی، عبد الله، *حماسه و عرفان*، تحقیق و تنظیم محمد صفایی، قم، مرکز نشر اسراء، چ ۴، ۱۳۸۳.
۷. حمیری، عبد الله بن جعفر، *قرب الإسناد*، تحقیق مؤسسه آل البيت (ع)، قم، مؤسسه آل البيت (ع)، چ ۱، ۱۴۱۳ق.
۸. ربانی گلپایگانی، علی، *نقش انسان در شرور طبیعی از نگاه وحی و عقل*، فصلنامه علمی پژوهشی کلام اسلامی، دوره ۲۳، شماره ۹۱، پاییز ۱۳۹۳، ص ۴۱-۶۵.
۹. شیخ صدوق، ابن بابویه (محمد بن علی)، *الأمالی*، تهران، کتابچی، چ ۶، ۱۳۷۶.
۱۰. شیخ صدوق، ابن بابویه (محمد بن علی)، *الخصال*، با تحقیق علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، چ ۱، ۱۳۶۲.
۱۱. شیخ صدوق، ابن بابویه (محمد بن علی)، *ثواب الأعمال و عقاب الأعمال*، قم، دار الشریف الرضی، چ ۲، ۱۴۰۶ق.
۱۲. شیخ صدوق، ابن بابویه (محمد بن علی)، *علل الشرایع*، قم، کتابفروشی داوری،

- چ ۱، ۱۳۸۵.
۱۳. شیخ صدوق، ابن بابویه (محمد بن علی)، *کمال الدین و تمام النعمه*، تصحیح علی اکبر غفاری، تهران، اسلامیة، چ ۲، ۱۳۹۵ق.
۱۴. شیخ صدوق، ابن بابویه (محمد بن علی)، *من لا یحضره الفقیه*، با تحقیق علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چ ۲، ۱۴۱۳ق.
۱۵. شیخ طوسی، محمد بن الحسن، *التبیان فی تفسیر القرآن*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چ ۱، بی تا.
۱۶. شیخ مفید، محمد بن محمد، *الأمالی*، تحقیق حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری، قم، کنگره شیخ مفید، چ ۱، ۱۴۱۳ق.
۱۷. طباطبایی، سید محمد حسین، *نهایة الحکمه*، قم، نشر اسلامی، چ ۱۶، ۱۴۲۲ق.
۱۸. طوسی، محمد بن محمد (خواجه نصیر الدین)، *شرح الإشارات و التنبیحات*، قم، نشر البلاغة، چ ۱، ۱۳۷۵.
۱۹. قضاعی، محمد بن سلامه، *شرح فارسی شهاب الأخبار*، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چ ۱، ۱۳۶۱.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چ ۱، ۱۳۶۵.
۲۱. مجلسی، محمد باقر، *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (ع)*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چ ۲، ۱۴۰۳ق.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ ۳، ۱۳۵۳.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم، *الغیبه*، تهران، نشر صدوق، چ ۱، ۱۳۹۷ق.